

[B] **HET ONVERBETERLIJKE OPTIMISME
VAN IVO MICHIELS**

Eind jaren zestig las ik *Het boek alfa* (1963) van Ivo Michiels voor het eerst, meteen gevolgd door een tweede en een derde keer. Hoewel toen al een boekenverslinder had ik nooit iets gelezen wat ook maar in de verte op dit boek leek. Een roman kon je het niet noemen, alles wat dat genre kenmerkte, ontbrak. Een in elkaar vervloeiende serie vreemde, litanieachtige teksten was het, die, althans expliciet, aan geen enkele in tijd en ruimte lokaliseerbare realiteit refereerde. Het boek leek uit het niets te komen, daar moest ook de titel wel naar verwijzen. Maar vooral als je het hardop las, herkende je de obsederende ritmen, die rechtstreeks afkomstig leken van marcherende legers en bezwerende katholieke liturgieën.

Zoals dat bij dit soort ontdekkingen gaat, wilde ik het liefst meteen alles van deze auteur lezen. Maar dat “alles” viel nogal tegen: meer dan twee dunne boekjes waren er niet te vinden. Michiels bleek zijn vroegste werk, poëzie en een drietal romans, te hebben verworpen. Herdrukken wilde hij niet toestaan – wat me des te nieuwsgieriger maakte. Duidelijk werd dat het schrijven voor Michiels het middel bij uitstek was om zich rekenschap te geven, en tegelijk op ambigue manier afstand te nemen, van de conservatieve, onontwikkelde, Vlaams-nationalistische wereld van zijn jeugd en bovenal van zijn verwarrende, mede door dat milieu getekende oorlogservaringen. *Het boek alfa* was werkelijk bedoeld als een nieuw begin.

Hoe dringend die behoefte was, existentieel en creatief, blijkt pas goed uit een tweetal recentelijk gepubliceerde boeken. Het eerste heet *Meer dan ik mij herinner* en is de neerslag van een serie gesprekken die Sigrid Bousset de afgelopen drie jaar met de oude meester heeft gevoerd. Het tweede heeft een titel die meer weg heeft van een ondertitel: *Het literatuurkritische werk in “Het Handelsblad”*, deel 1, en betreft het journalistieke werk van de auteur uit de vroege jaren vijftig; het boek is overigens uitstekend ingeleid en geannoteerd door Bart Nuyens en Yves T’Sjoen. Voor de lezer van Michiels zijn beide boeken een must, voor wie zijn werk nog niet kent, zouden de gesprekken een mooie introductie kunnen zijn.

Michiels laat er geen misverstand over bestaan: zonder de oorlog zou hij geen schrijver zijn geworden. Onbeschroomd, maar niet zonder emotie en nog altijd geplaagd door schuldbesef vertelt hij over de voor zijn leven beslissende gebeurtenissen uit die jaren. Dat levert indrukwekkende verhalen op, die menige erop gebaseerde literaire tekst in een nieuw daglicht plaatsen. Maar de herinneringen beginnen eerder. Pas recentelijk, zegt Michiels, realiseerde hij zich dat het ritme van zijn meest revolutionaire werk niet alleen grotendeels geïnspireerd is op religieuze teksten, maar dat het ook om het ritme van zijn kindertijd gaat: “Het ritme van de boeren. Het ritme van het dorsen. In mijn teksten resoneert een dorsvlegelritme.” En meer: het wastobberitme, het flessenspoelritme, het ritme van de dagelijkse nood van “de eenvoudige mens”. En: “Een groot deel van het engagement in mijn werk was van meet af aan gebaseerd op het aanvoelen van een tekort. Vandaar die enorme wil om vooruit te geraken, om mijn milieu te ontstijgen.”

Dat ging met vallen en opstaan. Meteen aan het begin van de oorlog, amper zeventien jaar oud, moest Henri Ceuppens, zoals hij toen nog heette, zich als reservist van het Belgische leger melden in Ieper, om samen met talloze leeftijdgenoten als *travailleur de vin* per trein naar Zuid-Frankrijk te worden vervoerd. Aanvankelijk zag dat eruit als een welkom avontuur, maar dat veranderde snel toen het in Ieper een chaos van jewelste bleek te zijn, er “werd letterlijk gevochten om eten”. Een frontale botsing met een Franse trein in Rouen, waarbij tientallen doden vielen, was zijn “eerste confrontatie met oorlog en geweld”. Anderhalve maand bleef hij in het Zuiden, van de oorlog drong nu nagenoeg niets meer tot hem door; wel ontstond hier zijn liefde voor de Provence, waar hij zich in 1980 definitief zou vestigen.

Van de werkelijke toedracht van de oorlog had de jonge Ceuppens ook een paar jaar later, toen hij werd opgeroepen voor de arbeidsdienst in Duitsland, nog nauwelijks weet. Gehoorzaamheid was in zijn milieu vanzelfsprekend, dus vertrok hij in 1943 naar Lübeck, waar hij in het ziekenhuis moest assisteren in de operatiekamer. Het waren verwarrende ervaringen: Ceuppens werkte in dienst van de vijand, maar deed humanitair werk dat leed en pijn van menigeen enigszins verzachtte. Een daad van

verzet volgde een klein jaar later. Om verlof te krijgen voor de geboorte van zijn kind in zijn woonplaats Mortsel tekende hij voor het Oostfront, maar dook onder toen het zover was. Na de bevrijding werd hij niettemin tot een jaar interneringskamp veroordeeld; pas in 1965 werd hij volledig gerehabiliteerd. Maar de schaamte, de twijfel en het schuldgevoel zijn gebleven. Het literaire werk, nadrukkelijk betiteld als weerstand, als verzet, als bevrijding ook van bekrompenheid en geborneerdheid, getuigt daarvan.

Na de oorlog werkte Michiels (het pseudoniem had hij ontleend aan zijn eerste vrouw, die hem kort na de geboorte van hun zoon verliet) een aantal jaren als freelancer voordat hij in 1951 redacteur werd van *Het Handelsblad*. Hoewel aangesteld als filmredacteur deed hij zijn invloed al gauw gelden op de cultuurpagina van de krant, die onder de titel *Kunst- en Geestesleven* snel won aan kwaliteit en gezag. Folklore en geschiedenis maakten plaats voor internationale literatuur en moderne kunst, wat overigens niet wil zeggen dat er sprake was van een plotselinge breuk. Zijn kritieken laten zien dat Michiels een lange weg heeft afgelegd voor hij zich helemaal bevrijdde van zijn conservatieve katholicisme als beoordelingsnorm.

Het ziet er naar uit dat Michiels alles besprak wat hij in handen kreeg, ongeacht reputatie of persoonlijke voorkeur, kwaliteit of herkomst. Veel van zijn besprekingen betreffen auteurs en boeken die inmiddels vergeten zijn. Zijn stijl is wijdlopig, vrijwel altijd begint hij met een algemene inleiding, en ook als hij ter zake komt, blijven zijn formuleringen omslachtig. Behalve met een nog onvoldoende ontwikkeld vakmanschap heeft dat vooral met onzekerheid te maken. Een boek moest de lezer hoop en kracht schenken, de personages moesten het liefst, als zijn eigen evenbeeld, positief in het leven staan. Maar dat is in de belangrijkste naoorlogse literatuur zelden het geval. Dus zit de ethiek hem in de weg en zien we de criticus, als hij ondanks al het “negativisme” de literaire kwaliteiten van een boek moeilijk kan ontkennen, vooral worstelen met zichzelf.

Zo heeft hij moeite met het nihilisme van *De tranen der acacia's* van W.F. Hermans en betreurt hij het dat “onze romanliteratuur (...) op dit ogenblik geen katholieke jongeren” bezit “wier artistiek vakmanschap (...) kan wedijveren met dat der

nieuwbakken miserabilisten". Moravia's *Vrouw van Rome* rekent hij weliswaar tot de beste romans van de contemporaine wereldliteratuur, maar tegelijkertijd waarschuwt hij dat zijn waardering "geenszins een aanbeveling inhoudt voor ongevormde lezers". Voor William Faulkner, aan wiens werk hij uitgebreid en deskundig aandacht schenkt, heeft hij grote bewondering, ondanks "laag bij de grondse tonelen, waarin criminele dronkenschap, perversiteit en sadisme de hoofdtoon voeren". Ook bij Elsschot wordt zijn bewondering getemperd door ethische twijfels: Elsschot blijft immers "de wantrouwige, de ongelovige voor wie alle positieve waarden zinloos en elk positief streven nutteloos is". Michiels' eigen literaire werk zou kunnen worden gezien als de oneigentijdse, postkatholieke poging die "positieve waarden" in autonome, experimentele teksten vorm te geven.

Ivo Michiels is inmiddels achtentachtig. Zijn laatste boek, het tiende en afsluitende deel van de *Journal brut*-reeks, dateert van 2001.¹ Niet lang daarna, hij was alweer aan iets nieuws begonnen, werd hij getroffen door ernstig fysiek ongemak; zware operaties en slopende ziektes brachten hem op de rand van de dood. Werken is sindsdien vrijwel onmogelijk. Maar zijn levenslust is ongebroken en in het hoofd is alles nog kristalhelder. Daarom zou het me niet verbazen als deze onverbeterlijke optimist straks toch weer doodleuk met iets fonkelnieuws op de proppen komt.

CYRILLE OFFERMANS

SIGRID BOUSSET, *Meer dan ik mij herinner. Gesprekken met*

Ivo Michiels, De Bezige Bij, Amsterdam, 2011, 272 p.

BART NUYENS & YVES T'SJOEN (EDS.), *Ivo Michiels,*

Het literatuurkritische werk in "Het Handelsblad". Deel 1

(Literaire tekstedities en bibliografieën, nummer 17),

Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en

Letterkunde, Gent, 2009, 551 p.

(1) In 2011 verscheen nog wel *Mag ik spreken? Journal brut – een reconstructie* (De Bezige Bij, Amsterdam, 682 p.), een herziening van de *Journal brut*-cyclus waarin de "belangrijkste, mooiste en opvallendste passages zijn samengebracht tot een nieuw geheel", zoals de flaptekst het omschrijft.